

3

CK.0000069309

HƯƠNG NGÀ

BỒI DƯỠNG HỌC SINH GIỎI

TIẾNG VIỆT

Ở TIỂU HỌC

NGUYỄN
OC LIÊU

NHÀ XUẤT BẢN ĐẠI HỌC SỬ PHẠM

UNIVERSITY OF EDUCATION PUBLISHING HOUSE

BỒI DƯỠNG HỌC SINH GIỎI TIẾNG VIỆT Ở TIỂU HỌC

GS.TS. Lê Phương Nga

Khoa Giáo dục Tiểu học, Trường Đại học Sư phạm Hà Nội

Sách được xuất bản theo chỉ đạo biên soạn của Trường Đại học Sư phạm Hà Nội phục vụ đào tạo và bồi dưỡng giáo viên cấp Tiểu học.

Mã sách quốc tế ISBN 978-604-54-0542-0

Bản quyền xuất bản thuộc về Nhà xuất bản Đại học Sư phạm.
Mọi hình thức sao chép hay phát hành mà không có sự cho phép bằng văn bản của Nhà xuất bản Đại học Sư phạm đều là vi phạm pháp luật.

Chúng tôi luôn mong muốn nhận được những ý kiến đóng góp của quý vị độc giả để sách ngày càng hoàn thiện hơn. Mọi góp ý về sách, liên hệ về bản thảo và dịch vụ bản quyền xin vui lòng gửi về địa chỉ email: kehoach@nxbdhsp.edu.vn

Mã số: 01.01.51/1095 – GT 2014

MỤC LỤC

	<i>Trang</i>
Lời nói đầu.....	5
Chương I	
KHÁI QUÁT VỀ BỒI DƯỠNG HỌC SINH GIỎI TIẾNG VIỆT Ở TIỂU HỌC	7
1. Ý nghĩa, sự cần thiết của việc bồi dưỡng học sinh giỏi môn Tiếng Việt.....	7
2. Những định hướng của việc bồi dưỡng học sinh giỏi Tiếng Việt	9
3. Nhiệm vụ của việc bồi dưỡng học sinh giỏi Tiếng Việt.....	11
Hướng dẫn học	12
I. Các nhiệm vụ cần thực hiện.....	12
II. Câu hỏi, bài tập đánh giá	12
III. Gợi ý trả lời câu hỏi, làm bài tập và thực hành	12
IV. Các thông tin cần tham khảo	13
1. <i>Đổi mới giáo dục trong thời kì công nghiệp hoá, hiện đại hoá đất nước và hội nhập quốc tế đầu thế kỉ XXI</i>	13
2. <i>Những vấn đề cơ bản của Chương trình tiểu học mới</i>	15
3. <i>Dạy học tự chọn</i>	16
Tài liệu tham khảo	24
Chương II	
BỒI DƯỠNG HỨNG THÚ HỌC TẬP VÀ VỐN SỐNG CHO HỌC SINH GIỎI TIẾNG VIỆT	25
1. Phát hiện những học sinh có hứng thú học tập và năng khiếu Tiếng Việt	25
2. Bồi dưỡng hứng thú học tập Tiếng Việt cho học sinh.....	28
3. Bồi dưỡng vốn sống cho học sinh	32
Hướng dẫn học	35
I. Các nhiệm vụ cần thực hiện.....	35
II. Câu hỏi, bài tập đánh giá	35
III. Gợi ý trả lời câu hỏi, làm bài tập và thực hành	36
Tài liệu tham khảo	39
Chương III	
BỒI DƯỠNG KIẾN THỨC, KĨ NĂNG TIẾNG VIỆT CHO HỌC SINH GIỎI	41
1. Ngữ âm - chữ viết - chính tả – kĩ năng phân tích cấu tạo tiếng và viết đúng chính tả.....	41
2. Đơn vị từ, câu – kĩ năng xác định đơn vị từ, câu, phân cắt ranh giới từ và tách đoạn thành câu.....	45

3. Làm giàu vốn từ – kĩ năng nắm nghĩa, mở rộng vốn từ và sử dụng từ	49
4. Các lớp từ vựng – kĩ năng nhận diện, nắm nghĩa và sử dụng từ theo các lớp từ vựng	54
5. Cấu tạo từ – kĩ năng nhận diện, nắm nghĩa, tạo từ và sử dụng từ theo kiểu cấu tạo	56
6. Biện pháp tu từ – kĩ năng nhận diện, sử dụng biện pháp tu từ	59
7. Từ loại – kĩ năng nhận diện, sử dụng từ theo đúng từ loại, tiểu loại	61
8. Câu phân loại theo chức năng của vị ngữ – kĩ năng nhận diện, sử dụng đúng kiểu câu theo chức năng của vị ngữ	63
9. Câu phân loại theo mục đích nói – kĩ năng nhận diện, sử dụng đúng kiểu câu theo mục đích nói	65
10. Câu phân loại theo cấu tạo – kĩ năng nhận diện, sử dụng đúng kiểu câu theo cấu tạo	67
11. Thành phần câu (cấu tạo câu) – kĩ năng nhận diện thành phần câu, viết câu đúng cấu tạo	70
12. Dấu câu – kĩ năng sử dụng dấu câu	72
13. Liên kết câu – kĩ năng nhận diện kiểu liên kết, liên kết câu	74
14. Giao tiếp – nghi thức lời nói – kĩ năng giao tiếp có văn hoá	77
15. Cảm thụ văn học – rèn kĩ năng đọc hiểu, cảm thụ văn học	78
16. Làm văn – rèn kĩ năng viết đoạn văn, bài văn	84
Hướng dẫn học	92
I. Các nhiệm vụ cần thực hiện	92
II. Câu hỏi, bài tập đánh giá	95
III. Gợi ý trả lời câu hỏi, làm bài tập và thực hành	96
IV. Các thông tin cần tham khảo	117
1. Các mạch kiến thức và kĩ năng của Chương trình Tiếng Việt tiểu học	117
2. Các kiểu, dạng bài tập dạy học Tiếng Việt	118
3. Các căn cứ để xây dựng hệ thống bài tập Tiếng Việt	123
4. Các yêu cầu của bài tập Tiếng Việt và các bước để soạn thảo	124
5. Một số bài tập Tiếng Việt nâng cao	125
6. Một số bài tập Luyện từ & câu nâng cao và gợi ý, hướng dẫn giải bài tập	138
7. Một số đề thi học sinh giỏi Tiếng Việt	152
8. Một số trò chơi vui học Tiếng Việt	171
9. Một số cuộc thi vui học Tiếng Việt trên truyền hình	177
10. Một số trích đoạn giờ dạy bồi dưỡng học sinh giỏi	186
Tài liệu tham khảo	199

Bồi dưỡng học sinh giỏi Tiếng Việt là giáo trình chuyên đề của chương trình đào tạo giáo viên tiểu học hệ Đại học Sư phạm và Cao đẳng Sư phạm.

Chuyên đề nhằm cung cấp cho người học những căn cứ, cơ sở khoa học của việc bồi dưỡng học sinh giỏi Tiếng Việt, giúp cho người học có hiểu biết về nội dung và phương pháp bồi dưỡng học sinh giỏi Tiếng Việt ở Tiểu học.

Cụ thể, chuyên đề đã giới thiệu những biện pháp bồi dưỡng hứng thú và vốn sống cho học sinh, các phạm vi kiến thức và kĩ năng Tiếng Việt cần bồi dưỡng cho học sinh giỏi, những cách thức xây dựng bài tập Tiếng Việt và tổ chức thực hiện các bài tập Tiếng Việt bổ trợ, nâng cao, các đề thi học sinh giỏi và trò chơi Tiếng Việt.

Hi vọng đây cũng là một tài liệu tham khảo bổ ích cho giáo viên, các bậc phụ huynh và những ai quan tâm đến dạy học Tiếng Việt ở Tiểu học.

Nhân dịp cuốn sách ra đời, chúng tôi xin chân thành cảm ơn TS. Lê Hữu Tĩnh, TS. Nguyễn Thế Lịch đã đóng góp rất nhiều ý kiến quý báu để cuốn sách được tốt hơn. Xin trân trọng cảm ơn Nhà xuất bản Đại học Sư phạm đã tạo điều kiện để sách được ra mắt bạn đọc.

Quá trình biên soạn chắc chắn không tránh khỏi những thiếu sót. Chúng tôi rất mong nhận được ý kiến đóng góp của anh chị em sinh viên và bạn đọc gần xa để lần tái bản sau, sách được hoàn thiện hơn.

Tác giả

KHÁI QUÁT VỀ BỒI DƯỠNG HỌC SINH GIỎI TIẾNG VIỆT Ở TIỂU HỌC

1. Ý nghĩa, sự cần thiết của việc bồi dưỡng học sinh giỏi môn Tiếng Việt

1.1. Theo "Chiến lược con người" mà Đảng đã vạch ra đường hướng rất đúng đắn là: "Nâng cao dân trí, đào tạo nhân lực, bồi dưỡng nhân tài", nhà trường của chúng ta hướng đến phát triển tối đa những năng lực còn tiềm ẩn trong mỗi học sinh. Ở nhiều trường tiểu học, đồng thời với nhiệm vụ phổ cập giáo dục tiểu học, việc chăm lo phát hiện và bồi dưỡng học sinh giỏi góp phần đào tạo nhân tài cho đất nước được xem là một nhiệm vụ cần thiết và quan trọng.

Các kết quả nghiên cứu cho thấy số HS được xem là phát triển (có năng lực nhận thức, tư duy, vốn sống... nổi trội hơn các em khác) chiếm từ 5 - 10% trong tổng số HS đến trường. Đồng thời, những con số thống kê cũng cho thấy, các tài năng phát triển từ rất sớm, hơn 1/3 những người được xem là có tài năng đã là những thần đồng khi chưa đầy 10 tuổi. Vì vậy, trên thế giới, người ta luôn quan tâm đến việc phát hiện và bồi dưỡng nhân tài ngay từ những năm tháng đầu đời còn nhỏ tuổi.

Ở nước ta, từ nhiều năm nay, vấn đề này cũng đã được quan tâm. Bên cạnh bộ sách giáo khoa ở tiểu học, chúng ta còn có các bộ sách nâng cao, sách bồi dưỡng HS giỏi và trước đây, đồng thời với kì thi tốt nghiệp tiểu học còn có những kì thi HS giỏi từ cấp cơ sở đến cấp Quốc gia. Các Sở GD - ĐT đều có các hình thức bồi dưỡng học sinh giỏi nói chung, bồi dưỡng học sinh giỏi môn Tiếng Việt nói riêng và hiện nay nhiều tỉnh, thành phố vẫn duy trì thi học sinh giỏi cấp tỉnh, thành phố. Các kì thi liên tỉnh cũng đang được khuyến khích tổ chức. Gần đây có thêm cả những hình thức thi mới tạo một sân chơi cho HS có năng lực, đó là các hội thi - giao lưu diễn ra trong các trường, quận, huyện, tỉnh, thành phố, giữa các thành phố, các tỉnh như cuộc thi trong chương trình "Tuổi thơ khám phá", "Thần đồng đất Việt".

1.2. Bồi dưỡng HS giỏi Tiếng Việt là nhiệm vụ nhằm bảo đảm sự công bằng trong giáo dục, thực hiện tư tưởng chiến lược của giáo dục "Thực hiện công bằng xã hội trong giáo dục - đào tạo. Tạo điều kiện để ai cũng được học hành. Người nghèo và những người thuộc các diện chính sách được Nhà nước và cộng đồng giúp đỡ để học tập. Bảo đảm điều kiện để những người học giỏi phát triển tài năng".

1.3. Bồi dưỡng HS giỏi là một hướng dạy học tự chọn ở tiểu học nhằm thực hiện giáo dục phổ thông theo định hướng phân hoá, phát huy cá tính và sáng tạo của học sinh.

Hiện nay, Bộ Giáo dục và Đào tạo không có chủ trương thi học sinh giỏi toàn quốc ở tiểu học nhưng việc phát hiện và bồi dưỡng học sinh giỏi trong các môn học ở tiểu học vẫn rất quan trọng, nhằm thực hiện chủ trương dạy – học phân hoá từ cấp Tiểu học. Việc làm này còn góp phần khắc phục một trong những hạn chế trong giáo dục hiện nay là dạy học sinh theo một khuôn, một mẫu nhất định, thủ tiêu tính tích cực và cá tính sáng tạo của học sinh.

Chúng ta đang tiến hành đổi mới toàn diện nền giáo dục nói chung và giáo dục phổ thông nói riêng. Một trong số các mục tiêu đổi mới là giáo dục - đào tạo lớp người ngày càng đáp ứng được tốt hơn yêu cầu về dân trí, nhân lực và nhân tài của xã hội, đáp ứng nhu cầu phát triển cá nhân và hứng thú của người học. Để đạt được những mục tiêu nêu trên, giáo dục phổ thông cần phải đề xuất những định hướng mới về chương trình, phương pháp dạy học (PPDH), học liệu, cơ chế đảm bảo chất lượng dạy học...; mặt khác, cần phải đề xuất chiến lược dạy học đáp ứng với nhu cầu rất đa dạng của người học nhằm phát triển từng cá thể HS.

Tiếng Việt là một môn học có vị trí quan trọng trong chương trình tiểu học. Đây là môn học vừa có vai trò trang bị cho HS công cụ ngôn ngữ, vừa là môn học thuộc Khoa học Xã hội và Nhân văn có nhiệm vụ trang bị cho HS những kiến thức khoa học về tiếng Việt, những kĩ năng sử dụng tiếng Việt để HS tự hoàn thiện nhân cách của mình ở phương diện ngôn ngữ và văn hoá. Với nhiệm vụ của môn học công cụ, HS cần học tốt môn học này để có cơ sở học tốt những môn học khác. Mặt khác, với nhiệm vụ của một môn khoa học, HS theo nguyện vọng và khả năng riêng, có thể chọn để học sâu nhằm học giỏi môn học này. Do đó cần bồi dưỡng HS giỏi tiếng Việt nhằm hiện thực hoá chiến lược giáo dục phổ thông theo định hướng phân hoá.

1.4. Đồng thời với việc thực hiện nhiệm vụ phát hiện và bồi dưỡng nhân tài cho đất nước, việc bồi dưỡng học sinh giỏi tiếng Việt còn có tác dụng thúc đẩy phong trào thi đua học tốt, dạy tốt. Việc bồi dưỡng học sinh giỏi có tác dụng tích cực trở lại đối với giáo viên. Để có thể bồi dưỡng học sinh, người giáo viên luôn phải học hỏi, tự bồi dưỡng kiến thức để nâng cao trình độ chuyên môn và năng lực sư phạm cũng như phải nâng cao lòng yêu nghề, tinh thần tận tâm với công việc.

Nhìn chung, nhiều năm nay, chúng ta đã chú ý bồi dưỡng học sinh giỏi nhưng chưa tạo cho công việc này những điều kiện đầy đủ. Trên thực tế, việc giải quyết mối quan hệ giữa giáo dục toàn diện và bồi dưỡng học sinh giỏi còn

hiều lúng túng. Đặc biệt việc bồi dưỡng học sinh giỏi môn Tiếng Việt càng gặp nhiều khó khăn hơn bởi nhiều lí do. Khá nhiều HS không yêu thích môn học Tiếng Việt. Kiến thức tiếng Việt và khả năng tư duy nghệ thuật của nhiều giáo viên còn hạn chế. Số giáo viên có kinh nghiệm bồi dưỡng HS giỏi Tiếng Việt còn ít. Thêm nữa, do đặc trưng môn học nên kết quả học tập môn Tiếng Việt, đặc biệt phần cảm thụ văn học và viết văn phụ thuộc rất nhiều vào năng khiếu của cá nhân học sinh. Các em lại cần có quá trình bồi dưỡng, tích lũy lâu dài nên nhiều giáo viên cho rằng việc bồi dưỡng học sinh giỏi môn Tiếng Việt "không chắc ăn" và không có hiệu quả như bồi dưỡng HS giỏi môn Toán. Do đó, nói chung, giáo viên không có hứng thú bồi dưỡng HS giỏi Tiếng Việt. Ở những nơi có tổ chức bồi dưỡng thì nhiều khi lại tiến hành không có kế hoạch, không có nội dung và phương pháp cụ thể. Chuyên đề này đặt ra cho chúng ta nhiệm vụ đáp ứng những đòi hỏi trên.

2. Những định hướng của việc bồi dưỡng học sinh giỏi Tiếng Việt

Việc xây dựng các nội dung và phương pháp bồi dưỡng học sinh giỏi môn Tiếng Việt phải tuân thủ các nguyên tắc xây dựng chương trình và tài liệu dạy học (SGK) Tiếng Việt ở tiểu học như nguyên tắc giao tiếp, nguyên tắc tích hợp, nguyên tắc tích cực hoá hoạt động học tập của học sinh... Trong quá trình bồi dưỡng HS giỏi Tiếng Việt, những nguyên tắc này sẽ được cụ thể hoá, nhấn mạnh thêm. Để công việc có hiệu quả, cần xác định những định hướng tạm gọi là các nguyên tắc sau:

2.1. Bám sát mục tiêu, chương trình Tiếng Việt ở tiểu học

Chương trình tiểu học mới (ban hành theo Quyết định ngày 9/11/2001 của Bộ Giáo dục và Đào tạo) xác định mục tiêu như sau:

"Môn Tiếng Việt ở trường Tiểu học nhằm:

1) Hình thành và phát triển ở học sinh các kĩ năng sử dụng tiếng Việt (nghe, nói, đọc, viết) để học tập và giao tiếp trong các môi trường hoạt động của lứa tuổi.

Thông qua việc dạy và học tiếng Việt, góp phần rèn luyện các thao tác tư duy.

2) Cung cấp cho học sinh những kiến thức sơ giản về tiếng Việt và những hiểu biết sơ giản về xã hội, tự nhiên và con người, văn hoá, văn học của Việt Nam và nước ngoài.

3) Bồi dưỡng tình yêu tiếng Việt và hình thành thói quen giữ gìn sự trong sáng, giàu đẹp của tiếng Việt, góp phần hình thành nhân cách con người Việt Nam xã hội chủ nghĩa".

Mục tiêu quan trọng nhất của môn học Tiếng Việt là trang bị cho HS một công cụ giao tiếp bằng tiếng Việt. Nguyên tắc này nhấn mạnh tính lợi ích của chương trình đào tạo, đòi hỏi việc bồi dưỡng HS giỏi phải rất thiết thực nhằm phát triển kĩ năng giao tiếp cho HS.

Nguyên tắc bám sát mục tiêu, chương trình Tiếng Việt ở tiểu học cũng đòi hỏi việc bồi dưỡng học sinh giỏi môn Tiếng Việt nhằm giúp cho học sinh hiểu biết sâu sắc hơn những kiến thức tiếng Việt, thực hành thành thục hơn những kĩ năng tiếng Việt mà chương trình đã đề ra chứ không cung cấp, không dạy thêm những kiến thức mới, không dạy trước những nội dung dạy học của lớp trên. Nguyên tắc này cũng chú trọng đến tính toàn diện của chương trình, đòi hỏi tránh kiểu dạy học "tủ" để thi "đấu gà chọi" trong bồi dưỡng học sinh giỏi.

2.2. Để cao sự sáng tạo, tích cực của học sinh

"Phương pháp giáo dục phổ thông phải phát huy tính tích cực, tự giác, chủ động, sáng tạo của học sinh; phù hợp với đặc điểm của từng lớp học, môn học, bồi dưỡng phương pháp tự học, rèn luyện kĩ năng vận dụng kiến thức vào thực tiễn; tác động đến tình cảm, đem lại niềm vui, hứng thú học tập cho học sinh" (Luật Giáo dục, Điều 24.2). Có thể nói, cốt lõi của việc bồi dưỡng học sinh giỏi môn Tiếng Việt là đào tạo những con người sáng tạo, chủ động, tích cực. Nội dung và phương pháp dạy học sinh giỏi môn Tiếng Việt phải tạo điều kiện và phát huy được tính năng động và sáng tạo của học sinh, làm cho các em trở thành những người thông minh hơn, năng động, tích cực hơn.

Nguyên tắc này đòi hỏi việc tổ chức dạy học phải được xây dựng thành hệ thống việc làm cho học sinh để các em tự chiếm lĩnh kiến thức và hình thành, phát triển được những kĩ năng cần thiết.

Theo quan điểm của phương pháp dạy học mới, hệ thống bài tập không phải chỉ là phương tiện để thực hành lí thuyết như trước đây người ta thường quan niệm mà chính là con đường, cách thức tổ chức để thực hiện các nhiệm vụ dạy học tiếng Việt. Quan niệm này cho rằng cần phải tổ chức toàn bộ quá trình dạy học tiếng Việt dưới dạng thực hành như tổ chức hoạt động giao tiếp bằng ngôn ngữ. Đây chính là mục tiêu cơ bản của sự vận động chuyển mình từ chương trình dạy học tiếng Việt cũ sang chương trình dạy học tiếng Việt mới. Đây cũng là cái lõi của phương pháp dạy học mới – dạy học tiếng Việt theo quan điểm giao tiếp. Chính vì vậy, để tổ chức hoạt động dạy học tiếng Việt, chúng ta phải xây dựng các nhiệm vụ dạy học dưới dạng các bài tập. Bài tập là phương tiện để tổ chức các hành động tiếng Việt, tích cực hoá các hoạt động của học sinh để hình thành,